

Vybrané teorie aplikované do metod sociální práce

ČAS KE STUDIU: 30 minut

- ✓ Čas potřebný k prostudování základního učiva: 90 minut
- ✓ Čas na vypracování úkolů: 4 hodiny
- ✓ Čas na vypracování úvah k zamyšlení: 35 minut

PO PROSTUDOVÁNÍ TEXTU DOKÁŽETE A BUDETE ZNÁT:

- ✓ základní orientaci v různých teoriích sociální práce
- ✓ širší spektra teorií, které vstupují do metod sociální práce

KLÍČOVÁ SLOVA UČIVA:

Teorie, sociální teorie, fenomenologie a sociální práce, pedagogika osvobození, systemický přístup, humanismus v sociální práci, feministické teorie, kognitivně-behaviorální, antiopresivní teorie, sociobiologie.

Sociální práce pracuje s řadou teorií, jedná o desítky teorií, které vstupují do metod sociální práce, kterou tímto zefektivňují v praxi.

Theoria je nepostradatelná pro každého, kdo hledá moudrost, štěstí a dobrý život ve sféře praxis (starobylý řecký výraz). Teorie se vztahuje ke každodennímu životu, je důležitou součástí všech sfér lidského života. V moderní době se objevují tendence rovnosti mezi teorií a vědeckým poznáním, teorie se mohou ověřovat prostřednictvím metodologie. Zanedbávání teorie v původním významu znepokojuje řadu filozofů. (Harrington, 2003)

Názory filozofů

Husserl

Věda se musí vrátit k původním zdrojům a významům pro každodenní život v přirozeném světě. Buďto ji pohltí technologie nebo zanikne ve vlně odporu vůči racionálnímu myšlení. Vzestup fašismu a militarismu v Evropě – věda se stala nástrojem válečné mašinerie a persekuce.

Arendtová

Teorie se stává nástrojem technologie, která usiluje o nadvládu mezi fyzickým a společenským životem. Moderní úvahy o světě se orientují na řízení a produktivitu, věda slouží rozvoji technologie a teorie i filozofie jsou služkami vědy. Teorie mají morální a politickou odpovědnost s ohledem na křehkost pozemských zdrojů a smrtelnost lidského žití.

Jak rozumíte těmto úvahám? Vyhledejte ve zdrojích názory dalších filozofů k tématu významu teorie pro praxi (nejen sociální práce). Která teorie je teorií Vašeho života a kdo je jejím autorem, případně kdo Vás k ní motivoval a co Vám přináší do života?

Teorie v sociální práci

Když budeme přemýšlet o konkrétním významu teorií v sociální práci, tak v první řadě usnadňuje praxi – specifikuje, co se má dělat, jak a proč. **Dobří sociální pracovníci by se měli v teoriích orientovat, aby jejich práce byla smysluplná a efektivní. V sociální práci nestačí jen intuice a přesvědčení.** Sociální práce čerpá z různých oblastí – psychologie, sociologie, pedagogiky, právních věd, atd.

Sociální práce se tedy vyznačuje schopností integrovat, využívat a modifikovat různorodé poznatky ve snaze pomáhat lidem při obnově jejich sociálního fungování. Sociální pracovník musí jednat na základě kompaktního teoretického rámce

Typy teorií I.

(podle Fookové, 1993)

- Obecná – zaměřena na politické, ekonomické a sociální struktury společnosti
- Praktické – metody a způsoby práce, efektivita působení

- Specifické – návody na uplatnění specifických zkušeností a znalostí v praxi

Typy teorií II.

(Podle Sibeona, 1990)

Teorie formální

- ❑ Psaná a respektovaná mezi členy profesní a akademické komunity

Teorie neformální

- ❑ Soubor znalostí, hodnot a zkušeností z praxe, teorie o sociální práci, sociální práce a teorie klientova světla (Matoušek)

Zacházení s teorií v praxi

Vybrané příklady toho, jak s teorií zacházejí studenti a sociální pracovníci. (výzkum mezi studenty, Barbourová, 1984)

1. **Studenti připouštěli pouze obecné povědomí** (nedokázali zařadit, matné povědomí, neznalost zdrojů)
2. **Studenti měli spíše pragmatický přístup** (uváděli fragmenty teorií, které považují za důležité)
3. **Studenti připouštěli osobní styl aplikace teorie** (pouze takovou, která je jim blízká)

Zacházení s teorií v praxi

(výzkum mezi pracovníky, Harrison, 1991)

1. **Konvenční model** (problémová situace klienta je srovnávána pracovníkem s funkcí instituce, zkušeností a precedentem)
2. **Aplikace strukturální teorie** (problémová situace je vnímána s kontextu sociální sítě nebo komunity, pracovníci akceptují spíše sociální než psychologické souvislosti)
3. **Heuristický model** (pracovní hledá různé zdroje informací, vnímání v různých souvislostech)

Posouzení a volba teorie

- Sociální pracovníci mají k dispozici velký počet teorií, často se v nich hůře orientují, mnohdy nedokáží teorie pojmenovat, případně je mají za zbytečné, nevztahují je k situacím klienta

- Málo teorií pojímá situace klienta komplexně, sociální pracovník musí pracovat s několika teoriemi, aby docílil jedné změny
- Potřeba využívat větší množství teoretických znalostí
- Eklektický přístup – snaha využívat více teoretických modelů současně
- Někteří autoři se stavějí za důsledné uplatňování jednoho modelu (Matoušek)

Eklektický přístup

Eklektický přístup umožňuje pracovníkovi pracovat komplexněji. Klient by měl mít možnost těžit ze všech dostupných poznatků. Empirické zkušenosti z praxe jsou validní a měly by teorii modifikovat. Teorie pokrývají různé úrovně a oblasti. Řada aspektů je shodná (například zahájení a ukončení práce s klientem). Lidské bytosti jsou mnohostranné.

Teorie není v sociální práci nadbytečným luxusem. Vzhledem k stále narůstajícím problémům ve společnosti, je čím dál důležitější, aby problém klienta posuzoval odborník z různých úhlů a perspektiv. Příkladem mohou být nejrůznější oblasti, například týrané děti, jejichž situaci nedokáže sociální pracovník zhodnotit, poněvadž nemá odvahu podat návrh na předběžné opatření, vzhledem k tomu, že si není vědom ani právních, ani morálních imperativů situace a neumí určit svou pozici vzhledem k rodině, dítěti a společnosti. Stejně příklady můžeme hledat v oblastech práce se seniory a v dalších.

Otázky k zamyšlení - výzkumy aplikace teorií sociální práce v praxi

- *Má být teorie sociální práce vědecká nebo praktická?*
- *Není těch teorií příliš mnoho (více než sto, některé protichůdné, atd.)?*
- *Jsou vůbec využitelné (často jsou vypůjčené z jiných oborů, problém s aplikací)?*

Zpracujte písemnou práci v rozsahu 3 stran, kde se pokusíte zpracovat problematiku vybrané metody sociální práce a popište teorii (můžete si zvolit z nejrůznějších teorií nebo vycházet ze známých poznatků), která přispívá k efektivnímu použití metody sociální práce v praxi.

Jak se ukazuje, teorie jsou pro sociální práci velmi významné. Sociální práce je považována na praktickou disciplínu, ale její význam a efektivita je podporována řadou teorií. Mnozí sociální pracovníci mají problém pojmenovat, s kterými teoriemi pracují, často mají pocit, že se jedná o jejich zkušenost a intuici a znalosti a dovednosti si nespojují se studiem teorie.

Přehled vybraných teorií

Humanistické a existenciální

(Přístup orientovaný na klienta, transakční analýza – terapie, Rogersova terapie, existenciální analýza a logoterapie)

Sociálněpsychologické a komunikační motivy

(teorie rolí, etiketizační teorie, komunikační teorie)

Systemický přístup

Kognitivně-behaviorální teorie

Přístup orientovaný na úkoly

Antiopresivní přístupy

Sociobiologie

Sociálněekologický model a fenomenologická tradice

Humanistické a existenciální teorie

Úkolem sociálního pracovníka v takto orientované sociální práci je pomáhat lidem v reflexi sebe samých, dále pak v odhalování významů, které pro ně prožívaná situace může mít. Pomáhá v pochopení, jak tato jejich interpretace světa a zkušeností na ně zpětně působí

Humanismus v sociální práci

Jedná se především o přístup orientovaný na klienta. Nejvýznamnějším autorem je Carl R. Rogers, který ovlivnil sociální práci. Vliv je ovšem nepřímý a působí zejména tam, kde se součástí pomoci stalo poradenství. **Člověk je chápán jako osobnost a má právo na svoji**

důstojnost a rozvoj, jeho podstata je přirozeně dobrá, zaslouží si respekt. Člověk je schopen uvědomit si vlastní hodnoty. Člověk je schopen uspořádat a hodnotit své pocity, myšlenky a chování. Člověk je schopen se sám rozvíjet. Člověk je schopen konstruktivní změny

K humanistické tradici sociální práce patří i řada humanistických a terapeutických škol, které mají společné rysy. **Pro sebe porozumění jsou podstatné vztahy k druhým lidem. Strach pramení ze ztráty druhých a z osamění. Pocity viny vznikají, když člověk není schopen kreativity. Svoboda a odpovědnost jsou klíčové charakteristiky lidského bytí**

Sociálněpsychologické a komunikační modely

Existenciálně laděná sociální práce je primárně orientovaná na individuální práci s klientem, ale... předpokládá se, že sociální pracovník chápe problém svých klientů ve společenské a politické souvislosti, ale nesnaží se o politickou změnu. Tento model formulovali Breakwel a Rosety, na toto pojetí měla vliv zejména teorie rolí, etiketizační teorie a další oblasti sociální psychologie. **Klade se v něm důraz na to, jak se mezi lidmi vytvářejí vztahy a jak jsou vztahy modifikovány v rozmanitých sociálních situacích. Jsou probírány otázky identity, stigmatizace, skupinového chování, teritoriality, sociální a osobnostní změny.** Tyto modely mají styčné plochy s Rogersovým pojetím práce s klientem, zážitkovými technikami a výcvikem sociálních mikrodovedností.

Teorie rolí

Role mohou být připsané, získané, vnucené. Existuje konflikt mezi rolemi a konflikt rolových očekávání. Dvojznačnost role, může se jednat o střety mezi rolemi, například vedoucí pracovník – otec, manžel, učitelka – matka, manželka atd. Já-role konflikt. **Etiketizační teorie**, jedná se o proces utváření rolí prostřednictvím sociálního očekávání a etiketizací

Zamyslete se, jak se konflikt rolí může promítat do sociálního problému klienta a jak lze těmto skutečnostem přecházet.

Komunikační teorie

Je hojně užívána v rámci rodinné terapie, poskytuje vhodný pojmový rámec pro rozbor vztahů mezi sociálním pracovníkem a klientem, zejména při supervizi.

Systemický přístup - jeden z hlavních trendů v humanitních vědách

Nabízí ucelený pohled na člověka a společnost, která nabízí nové možnosti, jak zacházet se sociálními a psychosociálními jevy v éře, která je charakterizována jako postmoderní. Každý člověk je plně zodpovědný za to, jaký svět vytváří a nabízí ostatním ke sdílení. **Každý člověk potřebuje ostatní lidi pro upevnění svého vlastního světa.** Nelze-li se již opřít o objektivní realitu jako zdroj jistoty a toho co nás vede ke správnému výkladu událostí a jevů, objevuje se naléhavá potřeba přísné a přesně reflexe našeho vlastního jednání. Pro sociálního pracovníka je velmi často důležité, aby zprostředkoval dohodu mezi velmi různými představami klientů zúčastněných v nějaké obtížné situaci. Prvotním úkolem je posouzení dané situace. *Jaká je míra pracovního osobní angažovanosti v případě? Jaká je pracovníková vstupní pozice, co klienti od něho očekávají? Jaký je kontext nebo širší souvislosti případu? Rozlišení, kdo je cílovou osobou neboli příjemcem služeb?*

Na základě posouzení se nabízí tyto postupy

A. Nabízení spolupráce

B. Přebírání starostí

Zajímavým příkladem, jak lze pracovat s klientem v rámci systemického přístupu je vytvoření vlastní sociální sítě, která klientovi pomáhá v těžkých situacích. Klient si uvědomí, že je nutné tuto sociální síť vytvářet v průběhu celého života. Například se jedná o vztahy v rodině, v zaměstnání, v lokalitě, kde žije, vztahy s přáteli, dobrovolnické aktivity, trávení volného času spojené s relaxací.

Kognitivně-behaviorální teorie

Zaměřuje se na konkrétní chování jednotlivce v kontextu jeho prostředí. Nezabývá se vnitřními motivy chování, jež je podněcováno vlivy prostředí. Cílem behaviorální terapie je změna chování, které brání klientovy v úspěšném a samostatném fungování. Snížení intenzity, frekvence nebo trvání takového chování, které působí klientovi či jiným lidem potíže. Vytvoření nových dovedností. Zvýšení intenzity, frekvence nebo trvání takového chování klienta, jehož absence nebo nedostatečnost působí klientovi či jiným lidem potíže. Centrálním pojmem behaviorální teorie je učení. Rolí sociálního pracovníka je umožnit klientovi získat žádoucí zkušenosti a vytvořit bezpečné prostředí pro nacvičení potřebných dovedností.

Zásady

- Orientace na chování
- Orientace na řešení

- Pozitivní orientace
- Krok za krokem
- Flexibilita
- Orientace na budoucnost

Zamyslete se, případně se informujte u sociálních pracovníků, jakým způsobem lze klientovi umožnit získání žádoucí zkušenosti, které mu pomohou obstát v náročných situacích. Kde se sociální pracovník může tyto dovednosti naučit?

Přístup orientovaný na úkoly

Vznikl jako jeden z mála přímo v rámci sociální práce. Tento přístup se snaží poskytnout systematický rámec pro zvládání různých praktických problémů. Jeho efektivita spočívá v myšlence, že malý úspěch rozvíjí sebedůvěru a sebeúctu a že se lidé více angažují v úkolech, které si sami zvolili. Sociální pracovník je tu od toho, aby pomohl klientovi v rozhodnutí. Základní rysy jsou partnerství a posilování. Tento přístup staví na silných stránkách jednotlivce než na analýze nedostatků a snaží se ovlivňovat problémy na individuální úrovni. Studie, která podnítila vznik tohoto přístupu se jmenovala Brief and Extended Casework a vydala ji dvojice autorů v roce 1969 W. J. Reid a A. W. Shyne. Tato studie měla původně potvrdit, že dlouhodobá práce s klientem je efektivnější, ale ve skutečnosti se tento předpoklad nepotvrdil, ale ukázalo se, že krátkodobá individuální práce s klientem může být stejně efektivní.

Problémové okruhy, se kterými se sociální pracovníci setkávají

- Interpersonální konflikty
- Neuspokojení ze sociálních vztahů
- Problémy s formálními organizacemi
- Potíže v naplňování rolí
- Problémy vznikající v souvislosti se sociálními změnami
- Reaktivní emocionální úzkost
- Neadekvátní zdroje
- Potíže s chováním

Zamyslete se nad konkrétními příklady z praxe sociální práce, kde lze tuto metodu využít. Zpracujte tyto příklady do krátkých odstavců.

Metoda a její realizace

Příprava je zaměřena na ověřování mandátu sociálního pracovníka, dochází k vyjasňování klientových zájmů, probíhá dohoda o cílech. Formulace a plnění úkolů. Ukončení pomáhajícího vztahu, klient by měl vědět, jak dlouhá bude spolupráce se sociálním pracovníkem. Testování efektivity úsilí klienta.

Antipresivní přístupy (antidiskriminační)

Jsou namířené proti znevýhodňování a utlačování, vedou k předcházení výbušným sociálním problémům. Nelze popsat jednou definicí. Genderová oprese, etnocentrismus, ageismus, zdraví vůči nemocným

Tři imperativy

- **Spravedlnost – oblast práva**
- **Rovnost není stejnost**
- **Spoluúčast – zapojení klienta**

Čtvrtý

- **Uschopnění (osvojení dovedností – nebere v úvahu širší kulturní a strukturální kontexty)**
- **Zmocňování jde dál – užití legitimní síly vůči diskriminaci a opresi**

Typy přístupů lze rozdělit na asimilační, dále pak se jedná o liberální pluralismus – princip rovných příležitostí, kulturní pluralismus – koexistence různých etnických skupin a strukturalismus – hledisko nerovnosti skupin může být žádoucí a oprávněné nebo je impulzem k vyrovnávání společenských rozdílů.

Který z přístupů se využívá v našich podmínkách, nebo spíše ke kterému přístupu inklinuje naše společnost? Současně se pokuste definovat, co obnáší asimilace, liberální pluralismus, kulturní pluralismus nebo strukturalismus.

Pedagogika osvobození jako inspirace pro sociální práci

- Probuzení uvědomění (Paul Freire)
- *Zmocňování lidí*
- Kritické vědomí
- Společenský stav utlačovaných lidí – kultura ticha
- *Nutnost dialogu – dialogická sociální práce*
- Sociální pedagogika se zaměřuje na sociální a kulturní alfabetizaci – prohlubování vědomí vlastní kultury a nutnosti účasti na demokratickém a kolektivním utváření společnosti
- *Bohužel je málo situací, kdy může vést sociální pracovník osvobozující dialog do osvobozující praxe*
- Ale optimální pro dobu revoluce a porevoluce

Zpracujte krátkou esej na téma pedagogiky osvobození, v jaké situaci ji lze použít, případně zjistěte, které další obory a disciplíny pedagogiku osvobození používají. Esej bude v rozsahu jedné až dvou stran. Bude se jednat o krátkou reflexi, úvahu na téma zmocňování znevýhodněných, zamyšlení nad možnými metodami práce s touto teorií.

Sociobiologie

Darwinismus a sociální darwinismus – kdy je v pořádku, že slabší ustupují silnějším, případně na svou neschopnost doplácí nízkým postavením. **Darwinismem a jeho podobami se musí sociální práce zabývat, neboť jsou využívány při minimalizaci opatření narovnávání šancí.** Gen určuje chování jednotlivce. Témata jako rozdíly mezi mužem a ženou v partnerství a rodičovstvím. Rozvrstvení společnosti jako biologicky účelné zařízení.

Sociálně ekologický model

Ekologická perspektiva zahrnuje osobu v určité situaci, dále pak vývojové cykly člověka ve vztahu k prostředí. Dalším tématem, které tento model řeší, zahrnuje ztěžování situace rodiny nebo skupiny, která se vyrovnává s vývojem a prostředím. Ekologický model zkoumá člověka v prostředí.

Koncept sociální role

Vstup, výstup, styčná plocha, adaptace, zvládání, interdependence (vzájemná podpora)

Sociální ekologie

- Mikrosystém – vzorec aktivit, rolí a vztahů – př. rodina
- Mezosystém – vztahy mezi prostředími – škola versus rodina, práce versus rodina, atd.
- Exosystém – události ovlivňující osobu (sociální politika je exosystémem rodiny)
- Makrosystém

Sociální pracovník by měl studovat význam lokálního prostředí, jedná se o snahu vytvořit silné sousedské vztahy, především silné rodinné vazby. Pro stabilitu jedince jsou významné lokální sociální opory, sociální vlivy. Sociální práce se snaží o vytvoření a podporu systémů sociálních opor.

Fenomenologie v souvislosti se sociálně ekologickým přístupem

- *Konstituování našeho lidského přirozeného světa*
 - *Každodenní zkušenost*
 - *Já a druzí*

Představitelem tohoto směru je významný filozof Jan Patočka (lidský pobyt se děje v pohybu). Sociální práce sleduje tři základní pohyby lidského života. Zachycuje dimenzi minulosti – pohyb zakotvení, zakořenění, přítomnost, vlastní sebepochopení, podstatným živlem je budoucnost. Komunikace – artikulace smyslu, domov, ty-já-společné okolí, potřeby jedince, rodiny, skupiny a komunity.

Metoda PIE – osoba v prostředí (osoba ve svém světě)

Cílem je nabídnout sociálním pracovníkům srozumitelné výroky a výpovědi o sociálních rolích, environmentálních problémech, problémech zdraví, zdrojích klientových sil, rezervách a zásobách energie. Sociálním pracovníkům PIE poskytuje společný jazyk k popisu klientových problémů v oblasti fungování. Popis sociálních fenoménů, jež by mohl vést k léčení, řešení, zmírňování. Údaje k posouzení vhodnosti a potřebnosti služeb, mechanismus a prostředek pro jasnější komunikaci a objasnění místa terénní sociální práce.

Fenomenologie je příkladem teorie (směru, přístupu), která zcela přirozeně vstupuje do metod sociální práce. Zamyslete se nad jejím významem v sociální práci a vyhledejte možné příklady a efektivního propojení sociální práce a fenomenologie.

Sociální teorie

(sociální chování skupin, struktura a dynamika)

- **Vyvěrá z každodenního života**
- **Z nespočetných rozhovorů a interakcí.**
- **Každý člověk je v podstatě teoretik** (Gramsci)
- Rozdíl mezi zdravým rozumem a sociální teorií – dobře definované pojmy, analytické metody, třídění a objasnění debaty o cílech a problémech života společnosti
- Důležitost nestranných reakcí
- Spolehlivost pozorování – rozeznat od předsudků a stereotypů
- Odlišit nestranné postoje od slepé oddanosti

Vztahy mezi teoriemi

- Sociální, politická a právní teorie
- **Sociální myšlení má hodnotu, když do popředí zájmu klade politické otázky** (Arendtová)
- Člověk je od přírody politický tvor (Aristoteles)
- Občané, kteří neměli zájem o politické dění - označovali Řekové jako idioty
- Sociální teorie a psychologie

Psychologie se zabývá emočním chováním jedinců – psychologicky podmínění aktéři, kteří reagují na smyslové podněty z okolního prostředí. Sociální psychologie – studuje chování jedinců v sociálních situacích. Určité oblasti reality nejde osvětlit výhradně psychologii. Slavná studie Durkheima o sebevraždě...

Sociální teorie a humanitní vědy

Jedná se například o antropologie – věda o člověku – sociologickou etnografii, zabývá se sociálními strukturami rozvinutějších společností. Probíhá interakce mezi sociální teorií a historií. Důležité je zkoumání kultury – vysoká a lidová. Svoji logiku má spojení sociální teorie a filozofie – sdílejí reflexní uvažování. Sociální teorie a teologie – zájem o náboženství ve společnosti, sociální práce a teorie vůbec se spíše vyhýbají zkoumání smyslu absolutního, transcendentního či nekonečného.

Feministická sociální teorie ženy v klasické sociální teorii – vyloučení žen ze sociálního prostoru (lze vypořádat v dílech Webera, Durkheima, Simmela)

Ženy uzavřeny a zahlceny svou tělesností, zatímco muži se nad ní povznášejí a jsou definováni, určeni a odlišeni jsou společností.(!?)

Ženy a socializace - práce, reprodukce a sexualita

- Ženy jsou právoplatnými aktéry a účastní se všech klíčových aspektů života
- Třídní postavení žen je determinováno třídním postavením mužů – manželů, otců
- Sociologie práce se soustředovala spíše na povolání spojována s muži
- Heterosexuality – mocenské vztahy, zdroj útlaku žen, vyobrazení ženy v médiích
- Muži jako aktivní, ženy jako pasivní sexuální objekt
- Zkoumání domácností – domácí je práce, nikoli naturalizovaná extenze ženskosti
- Ideál soutěživé mužnosti a domácí pečující ženskosti

Vyberte si nějakou nebo nějaké z teorií, které vstupují do sociální práce, zpracujte seminární práci v rozsahu tří a více stran. Promítněte teorie do metod sociální práce, do vztahu mezi klientem a sociálním pracovníkem, do etiky sociální práce, do oblasti služeb sociální práce atd.

V čem spočívá význam teorie sociální práce?

S jakým počtem teorií sociální práce pracuje?

Jaký je vztah mezi fenomenologií a sociální prací?

Co zahrnuje systemický přístup?

Jak se promítá humanismus do sociální práce?